

FOL

SÜRENİN DİYALEKTİĞİ

SÜRENİN DİYALEKTİĞİ

GASTON BACHELARD

ÇEVİREN
EMİNE SARIKARTAL

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ YENİ BASKI

GASTON BACHELARD

Fransa Bar-sur-Aube'da doğdu (1884). Ortaöğrenimini burada tamamladı. Remiremont'ta Posta ve Telgraf İdaresi'nde (1903-1905), ardından Paris'te Posta ve Telgraf İdaresi'nde çalıştı (1907-1913). Matematik Bilimlerinde yükseköğrenim diplomasını aldı (1912). Bir süre memlektinde kimya ve fizik hocalığı yaptı (1919). Sorbonne'da 1922'de felsefe, 1927'de edebiyat doktoru unvanını aldı. Dijon Edebiyat Fakültesine felsefe profesörü olarak atandı (1930). Sorbonne Bilim Felsefesi ve Tarihi Kürsüsü'ne girdi (1940) ve uzun süre burada görev yaptı (1955). Légion d'honneur nişanı ile ödüllendirildi (1951). Paris'te öldü (1962).

Başlıca eserleri: *Yeni Bilimsel Tin* (1934), *Bilimsel Zihnin Oluşumu* (1938), *Ateşin Psikanalizi* (1938), *Hayır Diyen Felsefe* (1940), *Mekânın Poetikası* (1957), *Düşlemenin Poetikası* (1960).

EMİNE SARIKARTAL

Ankara'da doğdu (1981). Galatasaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu (2004). Paris 8 Saint Denis Üniversitesi "Pratiques et Théories du Sens" Doktora Okulu'nda yüksek lisansını tamamladı (2005). Paris 10 Nanterre Üniversitesi'nde, "Connaissance, Langage, Modélisation" Doktora okuluna bağlı Felsefe Araştırmaları Enstitüsünde Jean-François Lyotard felsefesinde çocukluk fikri üzerine doktora tezini savundu (2017). Hâlen aynı enstitüye bağlı olarak araştırmalarını sürdürmektedir.

Başlıca çevirileri: M. Merleau-Ponty, *Algının Fenomenolojisi* (E. Hacımuratoğlu ile, 2017) ve J.-F. Lyotard, *Ayrışma* (2021).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	16
BİRİNCİ BÖLÜM GEVŞEME VE YOKLUK	22
İKİNCİ BÖLÜM ZAMAN FENOMENLERİNİN PSİKOLOJİSİ	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM FİZİKSEL SÜRE VE FİZİKSEL NEDENSELLİK	70
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ZEKÂYA DAYALI SÜRE VE NEDENSELLİK	84
BEŞİNCİ BÖLÜM ZAMANSAL SAĞLAMLAŞTIRMA	94
ALTINCI BÖLÜM ZAMANDA ÜST ÜSTE KOYMALAR	105
YEDİNCİ BÖLÜM SÜRENİN METAFORLARI	127
SEKİZİNCİ BÖLÜM RİTMANALİZ	143
DİZİN	163

ÇEVİRENİN NOTU

Sürenin Diyalektiği'nin ilk baskısı, 2010 yılında yayımlandı. O baskıyı yayına hazırlamış olan Nami Başer'in çeviride büyük emekleri var. Onun katkılarıyla hem Bachelard felsefesinin hem de kitap boyunca tartışma konusu olan Bergson felsefesinin inceliklerini çeviriye yansıtmaya çalıştım.

Öte yandan aradan geçen yaklaşık on yılda, elbette çeviri alışkanlıklarımda değişiklikler oldu. Dolayısıyla ilk baskı ile bu gözden geçirilmiş baskı arasında çeşitli farklar var.

Bu farklardan en önemlisi, kuşkusuz *négation* için ilk baskıdaki 'yok sayma' yerine 'olumsuzlama' teriminin kullanılması. Bunu takiben *négatif* için 'olumsuz', *positif* için de 'olumlu' terimlerini kullandım. Bu değişikliğin temel sebebi, 'yok sayma' teriminin metin içinde kayboluyor olmasıydı. Ayrıca kimi yerlerde zaten 'olumsuz' kullanmak gerekiyordu. Hem kavramı netleştirmek hem de birlik sağlamak adına bu değişikliği yaptım.

Aslında kavramsal olarak *positif*, koyan, ortaya koyan, sabitleyen, müspet bir şeye işaret ediyor. Aynı şekilde *négatif*, yok sayan, reddeden, dışarıda bırakan, menfi sıfatlarını çağrıştırıyor. 'Olmak' fiilinden türetilmiş 'olumlu/olumsuz' terimleri, bu anlamları tam olarak karşılamıyor. Öte yandan 'müspet/menfi' sıfatları da bugün yaygın kullanımda olmadıklarından, ortaya koyma ve dışarıda bırakma fikirlerini canlandırmıyorlar. Olumlama ve olumsuzlama gibi sık kullanılan kavramların bu fikirleri uyandırmaya yine de daha yakın olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla bu iki kavramı tercih ederek kullanımdaki anlamları canlı tutmaya çalıştım, çünkü *positif*

ÖNSÖZ

Bu incelemenin karanlık kalmaması için en baştan metafizik amacını saptamak gerekir: Bu çalışma, durma [*repos*] felsefesine bir hazırlık niteliğindedir. Ama ilk sayfalardan itibaren görüleceği gibi durma felsefesi, her türlü durmanın felsefesi değildir. Bir filozof, rahatça huzuru arayamaz. Filozofun, düşüncenin durmaya hakkı olduğunu kabul etmesi için metafizik kanıtlara ihtiyacı vardır, durmayı oluşun [*devenir*] bir unsuru olarak tanıması için birçok deneye ve uzun tartışmalara ihtiyacı vardır. Dolayısıyla okurdan, aşına örneklere ve tavsiyelere pek önem vermeyen ve hızla şu kaniya varan bu kitabın yoğunluğunu affetmesini bekliyoruz: Durma, varlığın tam kalbinde bulunur; onu varlığımızın en derininde, varlığımıza bağışlanmış olan oluşa içtenlikle karışmış hâlde, bilincimizin ve kişiliğimizin dayandığı zamsal gerçeklik düzeyinin ta kendisinde hissetmemiz gerekir.

Ama okur, filozofun neşeli olmamasını affetse de başka bir hayal kırıklığıyla daha yüzleşecektir. Gerçekten de bu eserde, kapalı ve sakin bir yaşama götüren perspektifi açıklamaya gerek görmedik. Bunun için sayfalarca yazmak ve inceleme zevkini kaybettiğimiz tutkuların psikolojisini yapmak gerekirdi; bu zevki kaybettik zira o tutkuları reddettiğimizi ilan etmemiz gerekiyor. İnsanın kendini bulduğu, refleksiyonun dışsal ve toplumsal beklentilere hizmet etmeyip tembelliği örgütlediği altın çağa artık dönemiyoruz. Dünyadan uzaklaşmayla, hayattan el etek çekmenin savunulmasıyla, manevi yalnızlığın sıkılaştırılmasıyla ilgisi olan her şeyin incelemesini, fazlaca basit olduklarından, bir kenara bıraktık. Siloë çeşmesine, kişiliğin kaynağının ta kendisine götüren yoldaki ilk adımları herkes kendi istediği gibi

BİRİNCİ BÖLÜM GEVŞEME VE YOKLUK

“Ah! Kim bana söyleyecek, varoluşun içinden geçerken kişiliğimin tamamının nasıl korunduğunu ve hangi şeyin beni durağan, yaşam dolu ve tinle yüklü olarak yokluğun bir ucundan diğerine götürdüğünü?”

Paul Valéry, A. B. C.

1

Mösyö Bergson’un felsefesi dolunun felsefesidir, psikolojisi de doluluğun psikolojisidir. Bu psikoloji öyle zengin, öyle nüanslı, öyle hareketlidir ki kendi kendiyile çelişemez, durmaya eylemlilik, işleve kalıcılık verir, sürekli bir yerini doldurma oyunuyla psikoloji sahnesinin boş kalmamasını sağlar ve ek başarı imkânları sunar. Bu koşullarda yaşamın mutlak bir yenilgiden endişe etmesi mümkün değildir. Zekâ karanlıkta kalırsa içgüdü uyanır. İnsanın kendisi –zekâyâ kendini adayarak bunca risk almış olsa da– en azından cehalet ve hatada tutunmasına yetecek kadar içgüdüyü korumuştur. İki aydınlık kararın arasında insan bir uyurgezer rahatlığıyla yürür. Hatta nereye gittiğini bilmediğinde, ırkını taşıyan yaşamsal atılıma güvendiğinde, bireysel yalnızlıktan uzak durduğunda daha da hızlı gider. Böylece yaşamımız o kadar doludur ki hiçbir şey yapmadığımızda da eyler. Bir şekilde her zaman arkamızda bir şey vardır, yaşamımızın arkasında bir yaşam, itkilerimizin altında yaşamsal atılım vardır. Tüm geçmişimiz de şimdimizin arkasında uyanıktır ve benlik, eski ve derin, zengin ve dolu olduğu için, hakikaten gerçek bir eyleme sahiptir. Benliğin özgünlüğü, kö-

DİZİN

A

- ahlak duygusu 156
akıl 66
Alexandre Marc 109
amnezi 65
anılar 32, 64, 66, 88, 128
art arda gelerek sağlamlaşanlar 95,
96
astronomi 34
aşk 66, 124, 154, 161
atılım 22, 27, 41, 61, 85, 92, 135

B

- beklenti 47, 52, 66, 130
benlik 22: ~in özgünlüğü 22; ~in za-
manı 118
Bergson 11, 12, 13, 18, 22, 23, 24,
25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35,
40, 41, 43, 44, 45, 46, 58, 59, 64,
65, 86, 90, 95, 127, 128
Bergsonculuk 23, 24, 27, 28, 41, 46,
141
beyin 58
biçimsel: ~ neden 94; ~ nedensellik 116
bilgi 4, 24, 25, 28, 32, 35, 36, 47, 50,
81, 82, 85, 95, 98, 115, 161
bilinç 17, 43, 50, 51, 56, 82, 86, 87,
90, 92, 153, 155, 158, 161
bilmek 98
birincil davranışlar 57
birlikte var olarak sağlamlaşanlar 95
bir zamanı yaşamak 54
boşluk 18, 24, 27, 30, 31, 65, 66, 94,
117

C

- cahillik 54
cehalet 22
Centani 150

- Ch. Teissier du Cros 114
Claudel 160
cogito 113, 114, 115, 116, 117
Cournot 102

Ç

- çabukluk 92
çocukluk 34, 161
çoklu nedenselliğin incelikli biçimleri
83
çok seslilik 133

D

- değer yargısı 55, 58
değişim 62, 63, 105; ~ duyumu 62
deneyim 29, 44, 45, 49, 55, 72, 73,
93, 128
dil 14, 27, 38, 59, 66, 70, 115, 121
diyalektik 18, 20, 24, 31, 35, 40, 42,
43, 45, 46, 47, 51, 52, 65, 74, 87,
91, 107, 108, 120, 128, 130, 134,
139, 142, 143; ~ özümseme 67; ~
süre kavrayışı 18; sürekli olan ile
süresiz olanın ~i 85
doluluk 25, 31, 47, 132, 138
Dostoyevski 120
Dupréel 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99,
100, 101, 102, 103, 104, 118
durma 16, 20, 41, 145; ~ felsefesi 16,
48, 142, 158; ~nın [reposit] ritmi 29
duygu(lar) 63, 120, 127, 156
duyum 62
düşleme 69
düşünce 20, 21, 28, 29, 35, 37, 39,
44, 52, 59, 65, 67, 75, 76, 87, 92,
100, 103, 108, 115, 116, 117, 120,
125, 127, 128, 151, 162
düşünmek 36, 40
düş ve eylem arasındaki mesafe 34

- E
edim(ler) 57, 58, 59; ~i tetikleyen is-
tenç 59; ~in cebri 86
eğitim 50
Emmanuel 20, 132, 133, 134, 135,
137, 140
endişe 42
enerji 39, 43, 84, 92, 135, 144, 148,
152, 157; ~ bilimi 43
Epikürcülük 149
erekli nedensellik 116
ertelenen: ~ davranışlar 63; ~ eylem 65
estetik 21, 116, 117, 128, 154; ~ ve
dinî sezgiler ve duygular 128
eş zamanlılık 120, 137
etkin: ~ anlar 94, 127; ~ nedensellik
115; ~ zaman 85, 126
evet 38, 39, 45
eylem 29, 37, 38, 39, 40, 45, 56, 63,
64, 65, 72, 77, 88, 89, 90, 109,
127; ~in etkin gelişimi 37
eyleme: ~ düşüncesi 37; ~ izni 37, 38
- F
Félix Bertaux 161
felsefi: ~ bilgelik 51; ~ refleksiyon 17
fenomenoloji 18, 74
fiilleri uzatmak 39
fizik 44, 48, 74, 78, 84, 85, 109, 146,
147, 160
fiziyojji 43, 85
fiziyojik nedensellik 88, 91
Fouillée 62
Freud 125, 155, 161
- G
Galilée 33
Gaston Roupnel 19
gayret 58, 59, 60, 61, 85, 87; ~in yo-
ğunluğu [intensité] 58
Gebstattel 110
geçmiş 23, 24, 52; ~imizin anısı 53
gelecek 23, 52, 54, 63, 64, 65, 67, 75,
79, 94, 99, 116; ~i öngörmek 54; ~
sezgisi 54
Georges Sand 120
Georges Urbain 130, 138
görelilik 105
- görsel zaman 112
Guyau 62
güvenlik 47
- H
hafıza 64, 65, 66, 67, 68, 69, 90; ~ya
yerleştirme 68
Halbwachs 65
hareket 27, 41, 85, 86, 90, 97, 105,
113, 116
hayır 38, 39, 42, 45
hazların ve acıların diyalektiğinin şar-
kısı 21
Hegel 14, 38, 107, 108
Hint felsefesi 158
Homeopati 146, 147
homo faber 41
Höningswald 110
huzursuzluk 42
huzur 42
hüzün 63
- I
içgüdü 22, 26
iç sıkıntısı 20, 52
ikincil: ~ davranışlar 57; ~ edimler
57, 59
işlev(ler) 17, 25, 26, 29, 40, 41, 43,
44, 46, 47, 48, 80; ~in bilgeliği 40;
~in alışverişi 44
- J
Jacques Maritain 91
Janet 50, 51, 53, 54, 57, 58, 59, 60,
61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69
Jankelevitch 24
Jean de Latour 114, 124
Jean Nogué 135, 154
Jean-Paul Richter 20
Jean Wahl 36
- K
Kant 45, 72, 73
karşılıklık 59, 74, 81, 120
kavramsallaşma 36
kesinlik 28, 36, 47, 88
Koyré 38, 107, 108
kuantum 105; ~ bilimi 83; ~ fiziği 105

L

- Landry 20, 129, 130, 133
 Lavater 21
 Lecomte du Nouy 106
 Leonardo da Vinci 161
 Lionel Dauriac 135, 136
 Lionel Landry 20, 129, 133
 L. Thiblot 122
 Lúcio Alberto Pinheiro dos Santos
 20, 143
 lütuf 86

M

- madde 41, 42, 46, 47, 74, 143, 144,
 145, 151, 152; ~nin boşluğu 30;
 ~nin kesin varoluşu 47
 mantık mesafesi 101
 Marcel Mauss 60
 Maurice Emmanuel 20, 132
 Maurice Ravel 130
 mekân 19, 27, 38, 40, 46, 57, 59, 70,
 77, 82, 83, 98, 102, 146; ~da dur-
 mak 47
 melodi 24, 130, 134, 136, 138, 142
 metafizik 16, 17, 18, 20, 26, 28, 36,
 43, 48, 56, 64, 76, 84, 94, 103,
 113, 132, 145, 146, 147
 Minkowski 110
 monarşi 46
 mutluluk 66, 115, 128
 müzik 105, 127, 128, 130, 131, 132,
 133, 134, 136, 138, 142; ~te armo-
 ni 131

N

- neden 83; ~in zamansal yapısı 83; ~
 ve nicelleştirilmiş olasılık 104; ~ ve
 sonuç 71, 75, 76, 101
 nedensellik 18, 49, 54, 69, 70, 71,
 72, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 84, 86,
 88, 90, 91, 99, 101, 103, 116, 129,
 131, 140; ~i aritmetikleştirmek 83;
 ~ odakları 54
 nesnelleştirme 47
 nesnel varlık 33
 nitelik değeri 129
 Novalis 20, 21
 numara yapma 118, 119, 120, 121,
 122

O

- Oedipus kompleksi 161
 okulun ritmi 153
 olasılık 104
 olgular 67
 olumsuzlama [négation] 29, 34, 65
 oluş 16; ~un eş tonluluğu 21
 onaylama 34, 38, 72
 Orfeus kompleksi 161
 orkestra şefi 137
 Otto 128

Ö

- ölçü 132; ~ çizgisi 132
 ölüm 42, 52, 112
 özgürlükler 104
 özne 47
 öznel varlık 33
 özümseme 152

P

- Paul Valéry 22, 38, 86, 114, 124, 160
 Peinheiro dos Santos 21
 Pierre Janet 50, 51, 53, 57, 58, 59,
 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69
 Pinheiro dos Santos 20, 143, 145,
 146, 147, 148, 150, 151, 153, 154,
 155, 156, 157, 160, 161
 Pius Servien 20, 131, 140, 141, 142
 psikanaliz 20, 42, 68, 69, 153, 155,
 161
 psikoloji 20, 22, 23, 34, 36, 49, 68,
 92, 100, 113, 115, 116, 119, 120,
 121
 psikolojik: ~ açıdan, zaman fenomen-
 leri 51; ~ nedensellik 18; ~ sezgi 43
 psişik süreklilik 19
 psişizm 18, 26, 28, 42, 92, 93, 94,
 104, 125, 126, 139, 140, 152, 153

R

- Raoul de La Grasserie 129, 131, 139
 reddetme 30, 65, 72, 108
 René Poirier 52, 53
 Rignano 87, 88, 89
 Rilke 161
 risk 26
 ritim 19, 20, 32, 82, 131, 133, 134,

137, 138, 139, 140, 141, 142, 144,
145, 146, 150, 157, 159, 160
ritmanalitik 21, 148, 149, 150, 151,
152, 153; ~ ahlak 156
ritmanaliz 20, 21, 143, 146, 152,
153, 154, 155, 156, 157, 158, 159,
160, 161
ritmik fenomenoloji 143
Rivers 43, 48
Romain-Rolland 158, 159
ruh 14, 21, 23, 25, 28, 42, 49, 53, 63,
86, 108, 134, 138

S

saf: ~ bilinç 17; ~ biyolojik evrim 27;
~ düşünce 21, 29; ~ şiir 21
sağlamlaştırma 94, 95, 98
Schiller 128
Schopenhauer 35, 41, 42, 72, 116
Servien 20, 131, 140, 141, 142
ses 131, 135, 136, 159; ~ fenomeniz-
mi 136
sessizlik 54, 68, 136
sezgi 13, 25, 30, 31, 45, 46, 54, 61,
74, 147
sıralı olasılık 103, 104
Simmel 95
Spensé 21
Straus 110, 111
süre 17, 18, 19, 20, 23, 26, 27, 31,
38, 47, 56, 57, 58, 59, 60, 64, 68,
69, 70, 71, 79, 82, 84, 90, 95, 97,
100, 105, 111, 115, 127, 128, 134,
135, 137, 138, 141, 142, 154; ~
fenomenleri 20; ~ içindeki varlığın
diyalektiği 17; hakiki ~ 19; kata-
genik [catagénique] ~ 57; anagenik
[anagénique] ~ 57; ~mizin anısı 53;
~nin sürekliliği 28, ~nin sürekliliği
48
süreklilik [continuité] 18, 23, 27, 28,
35, 39, 44, 46, 47, 48, 53, 58, 63,
67, 77, 79, 81, 82, 91, 92, 99, 100,
106, 116, 117, 118, 119, 126, 129,
130, 131, 132, 134, 136, 138, 139,
152; ~ davranışı 35
süreksizlik 35, 43, 44, 62

Ş
şeylerin akışı 17
şiir 21, 105, 128, 130, 139, 140, 162

T

tarikh 64, 65, 68, 69, 127; ~i olmayan
anı 64
tek biçimlilik 145, 152
tembellik 29, 54
tereddüt 39
tersine döndürülmüş gerçekçilik 146
titreşimlerin anarşisi 145
töz 72, 147, 148, 149; ~ kategorisi 72
tözcülük 23
tümdengelim 98
tümevarım 98
türlerin evrimi 154

U

Urbain 130, 138
uyum sağlama 42
uyumsuz armoni 131
uzunluk 56

V

Valéry 22, 38, 86, 114, 124, 160, 162
varlık 24, 27, 33, 36, 37, 41, 42, 45,
49, 51; ~in mucizesi 32; ~in safi on-
tolojik başarısı 27; ~-olmayan [non-
être] 28
varoluş enerjisi 145
Von Hartmann 39
vuruş 137

Y

ya hep ya hiç yasası 43
yaratıcı evrim 21, 27, 95, 154
yaşam 20, 22, 23, 26, 27, 35, 40, 41,
42, 43, 61, 67, 95, 99, 104, 106,
110, 115, 117, 120, 127, 128, 136,
142, 148, 149, 151, 152, 156, 159,
160, 162; ~ı aşma isteği 95; ~in ris-
ki 26; ~ olarak süre 127
yaşamsal atılım 22, 27
yaşanmış süre 64
yeri-gelmişlik 118
yok: ~ etme dalgası 149; ~ olma 29

yokluk 18, 24, 25, 27, 31, 35, 40, 45,
47, 49, 52, 63, 152
yorgunluk 54
yüceltme 153

Z

zaman 18, 23, 45, 50, 51, 55, 56, 58,
69, 71, 78, 82, 95, 107, 113, 117,
118, 119, 132; ~ alternatifi 45; ~da
sürmek 47; ~ deneyiminin olumsuz-
luğu 55; ~ diyalektiği 88; ~ düzenini
bozmak 20; ~ fenomenleri 20, 51,
57, 69, 82; ~ fenomenolojisi 85; ~ın
akışı 53; ~ın psikolojik uzunluğu ile
doluluğu 56; ~ın sürekliliği 45; ~ın

tinsel gerçekliği 108; ~ı resmetmek
127; ~ metafiziği 49; ~ psikolojisi
56, 107; Kantçı ~ 108; yaşanan ~
37; şimdiki ~ 23; sözlü ~ 112; red-
dedilen ~ 94; Newtoncu ~ 108; ma-
tematikleşmiş ~ 37; kullanılan ~ 94;
düşünülen ~ 37, 160; zihinsel ~ 106
zekâ 13, 17, 18, 22, 30, 86; ~nın öz-
gürlüğü 21; ~ya dayalı nedensellik
91, 92
zihin 13, 14, 36, 38, 44, 59, 87, 106,
116, 125, 127, 131, 152, 153, 156,
159, 160, 162